

*symposium wereldhuis
migratie de lasten en de baten
30 september 2010*

Migratiestromen tussen Amsterdam en West-Afrika
lezing door Peter Geschiere, hoogleraar antropologie van Afrika,
Universiteit van Amsterdam

Migranten uit West Afrika: Verwachtingen en Teleurstellingen

Mijn complimenten aan de Diaconie, het Wereldhuis en Evelyn Schwarz met de organisatie van deze dag. Het is erg belangrijk dat we aandacht blijven vragen voor deze onderwerpen in Nederland, juist nu er zich hier tamelijk onrustbarende veranderingen aftekenen.

Ik ben gevraagd hier iets te vertellen over achtergronden van migranten uit West Afrika die hier arriveren. Maar ik moet wel een voorbehoud maken. Ik heb veel in West Afrika gereisd en via het spreekuur van ds. Cor Ofman, waar ik soms wat assistentie verleen, heb ik migranten uit allerlei landen van de regio ontmoet. Maar ik ken eigenlijk maar één land echt goed, Kameroen. Daar doe ik al sinds 40 jaar onderzoek. Ik zal dan ook vooral voorbeelden uit dat land bespreken. Die voorbeelden hebben wel bredere zeggingskracht.

Typerend is dat de migratie uit de regio recent - ruwweg sinds de jaren negentig - allerlei nieuwe aspecten vertoont. In Nederland arriveerden al langer Ghanezen, maar recent komen mensen uit allerlei landen: Nigeria, maar ook uit Franssprekende landen als Senegal, Mali en Kameroen. Belangrijker is misschien nog dat het vaak ook gaat om een nieuw type migrant. In Kameroen komt dat heel duidelijk tot uitdrukking door de snelle opkomst van een nieuwe term: *bush-falling*. Het is een nogal raadselachtig term die heel goed laat zien dat er zich allerlei veranderingen voltrekken in de mensen hun perspectief op migratie – in Kameroen maar ook elders in de regio.

Vooraf in het Zuidwest Kameroen en rond de grote havenstad Douala is *bush-falling* nu de nieuwe rage. Het is niet alleen raadselachtige term maar ook een volstrekt nieuw woord. Het gaat over migratie naar Europa, Amerika of andere rijkere delen van de wereld (de Golfstaten, Zuidoost Azië). Een *bush-faller* is iemand, meestal een jonge man, soms ook een vrouw, die erin geslaagd is de grote oversteek te maken. Die betekenis is verrassend omdat *bush* in het lokale Pidgin Engels altijd een negatieve bijklank had: de wildernis, het achterland. Vroeger was het ronduit beledigend als je van iemand zei dat hij of zij uit de *bush* kwam – dat hield in dat die persoon enigszins achterlijk was, het tegendeel van modern. Maar nu zijn *bush-fallers* mensen die het gemaakt hebben. De grote populariteit van het woord geeft aan dat – net als elders in West Afrika – emigratie naar een rijker deel van de wereld nu steeds meer gezien wordt als de enige mogelijkheid om ‘het’ te maken.

In een recent artikel over de term en het achterliggende idee gaat de Kameroenese socioloog en auteur Francis Nyamnjoh in op de implicaties.¹ De *bush* is inderdaad de wildernis – het tegendeel van beschaving – maar het is ook het domein van de jager die daar

¹ Francis Nyamnjoh, ‘The Notion of Bushfalling and Bushfallers in Cameroonian Diasporic Discourses’ unpublished paper; see also his novel *Married But Not Available*, Bamenda: Langaa Publishers 2008. Zie over *bushfalling* in het algemeen Maybritt Jill Alpes’ proefschrift *Bush at All Cost – Emigration in South West Cameroon* Universiteit van Amsterdam, 2011.

een weg weet te vinden en met rijke buit terugkeert naar het dorp. *Bush-fallers* zijn als die jagers; Europa – en andere metropolen – zijn de wildernis waar zij op jacht gaan. En als alles goed gaat moeten ze daarna weer terugkeren naar hun mensen met rijke buit. Maar juist van dat laatste zijn die mensen niet meer zo zeker. De associatie met wildernis komt misschien ook voort uit het feit dat de nieuwe vormen van emigratie steeds avontuurlijker, om niet te zeggen rauwer, zijn geworden. Julius Nyamkimah Fondong, een journalist die al meer dan 20 jaar in de USA werkt, vergelijkt de huidige *bush-fallers* met eerder generaties van emigranten - de *America Wandas*, de pidgin term voor zijn generatiegenoten die naar Amerika trokken.² Al vanaf de onafhankelijkheid van Kameroen (1960) kwam er een stroom op gang van studenten die erin slaagden om beurzen te krijgen voor Amerika om daar hun studie verder af te maken. De eerste generatie van deze groep zag dit verblijf uitdrukkelijk als tijdelijk. En inderdaad, dank zij hun diploma's konden zij riant banen in Kameroen krijgen. Velen keerden terug, ze gingen wonen in de hoofdstad maar onderhielden nauwe banden met het geboortedorp: ze bouwden daar een huis en startten daar allerlei ontwikkelingsprojecten op. Dat veranderde al tegen het einde van de jaren zeventig: het aantal afgestudeerden nam toe maar de beschikbare banen niet – zeker niet nadat *structural adjustment* in de jaren tachtig het overheidsbudget drastisch beperkte. De economische crisis sinds 1987 en de dramatische politieke ontwikkelingen in de jaren negentig – ondanks democratisering wist het voormalig één-partij regime van president Biya zich door een uitgekookte mix van geweld en politieke manipulatie in het zadel te houden – maakten de terugkeer voor latere *America Wandas* steeds onaantrekkelijker. Velen – waaronder Fondong zelf – kozen ervoor om in Amerika te blijven en van daaruit oppositie te voeren tegen het gehate Biya regime. Dat betekende niet dat ze de banden met het geboortedorp verbraken. Veel *Wandas* blijven geld sturen naar hun 'broeders' in het dorp. Dat is ook de plaats waar ze uiteindelijk begraven willen worden.³

De vraag is natuurlijk hoe dat zal gaan met de nieuwe emigranten, de *bushfallers*. Er zijn belangrijke verschillen. Veel *bush-fallers* zijn nauwelijks geschoold. Ze vertrekken vaker op goed geluk, zonder beurs en zonder duidelijke contacten. Ze weten meestal wel dat de tocht dan gruwelijke ontberingen kan vergen. De verhalen over wat er allemaal mis kan gaan – in de Sahara, op zee, en aan de grenzen – zijn in steeds wijdere kring bekend. Ook dat Europa een fort geworden is waar immigranten niet meer welkom zijn en hard moeten knokken om te overleven. Bovendien worden mensen regelmatig geconfronteerd met *bushfallers* die het in de *bush* niet gemaakt hebben en gedeporteerd zijn zodat zij al het geld en alle moeite geïnvesteerd in het verkrijgen van (al dan niet echte) papieren voor niets is geweest. Maar vooral de jongeren laten zich niet afschrikken. De meesten lijken vast te geloven in hun *luck* – zulke tegenslagen mogen anderen overkomen, zij zullen geluk hebben als *bushfallers*. Dat geloof in *luck* zit ook besloten in de notie van *bush-falling*: ook de jager heeft alleen succes als de nodige ontberingen kan doorstaan. En kennelijk bestaat er nog steeds het idee dat er ondanks alle beproevingen onderweg en hardheid van het leven in Europa op één of andere manier 'buit' te behalen is.

Even opvallend is dat er in veel gevallen sprake is van enorme druk van de familie op de *bushfaller*-in-spé om te vertrekken. Iedere familie vindt het van groot belang om minstens één *bushfaller* erop uit te sturen. Vaak zijn een bredere kring van verwanten –

² Zie J.N.Fondong, 'The America Wanda, Bushfaller Dialectic', <http://www.edennewspaper.com/content/view/2211/103/>

³ Niet toevallig is een bekend project in een dorp waar veel *America Wandas* vandaan komen de bouw van een modern mortuarium met genoeg accu capaciteit om lijken maandenlang in te vriezen. Ben Page **check**

in Afrika worden familierelaties veelal breed gemeten - bereid om in de onderneming te investeren. Zo worden aanzienlijke sommen geld bijeengebracht voor het verkrijgen van papieren en van tickets (of voor leefkost en geld voor de *passeurs* als de reis over land gaat). Dat creëert enorme verwachtingen. Verwanten zullen van alles doen – ook vaak via allerlei speciale rituelen – om te verhinderen dat de *bushfaller* zijn(of haar) familie zal ‘vergeten.’ Wat ook wat dat betreft gaat de vergelijking met de jager op. Die wordt geacht met rijke buit terug te keren naar zijn dorp. Maar er zijn allerlei verhalen – oorsprongsmythen over hoe een dorp gesticht is – die vertellen dat een jager zulke rijke jachtgronden vond in een nog onbekend deel van de *bush* dat hij ervoor koos om daar te blijven en een nieuw dorp te bouwen. De familie wil vanzelfsprekend voorkomen dat zoiets ook zal gebeuren in het geval van de nieuwe ‘jagers.’ Dus moeten die er constant aan herinnerd worden dat zij regelmatig *remittances* (geldzendingen) naar ‘huis’ moeten sturen. In Europa worden migranten vaak gezien als individuen die op eigen houtje zijn gekomen. Dat is een grote misvatting. Achter de meeste immigranten gaat een hele ijsberg schuil van familiale verwachtingen (‘ijsberg’ is natuurlijk een slecht beeld, die verwachtingen zijn tamelijk ‘heet’). Een gevolg is ook dat een migrant die zonder succes terugkeert – bijvoorbeeld omdat hij of zij als illegaal gedeporteerd is – na thuiskomst vrijwel geen leven heeft. De enige uitweg is vaak om, hoe dan ook, opnieuw te vertrekken.

Tot zover wat opmerkingen over de achtergronden in Afrika. Evelyn heeft mij ook gevraagd iets te zeggen over de kosten en de baten van de hele onderneming – voor de migranten zelf, voor hun familie, maar ook voor Amsterdam. Zeker over dat laatste kunnen andere sprekers meer zeggen, dus ik zal volstaan met een paar korte opmerkingen.

Ik denk dat het in ieder geval belangrijk is om te onderstrepen dat de verwachtingen van de familie vaak veel te hoog zijn en daardoor migranten, die het hier toch al moeilijk genoeg hebben, nog sterker onder druk zetten. Voor de mensen ‘thuis’ is het nauwelijks te begrijpen dat een *bushfaller* die doorgekomen is hier grote moeite heeft om het hoofd boven water te houden. Iedereen ‘weet’ immers dat *bush* een paradijs van rijkdom is. Ik ken genoeg immigranten die de ontevreden of zelfs dreigende telefoontjes van thuis zijn gaan vrezan en soms nauwelijks meer de telefoon durven aan te nemen. Dat is natuurlijk maar één kant van de zaak. De voortdurende band met de familie – ook al is die ver weg – kan ook een zekere geborgenheid geven. Maar het zou toch heel goed zijn als wij er aan zouden kunnen bijdragen om de verwachtingen van de mensen ‘thuis’ te temperen. Misschien zijn er mogelijkheden om in samenwerking met instituten ter plaatse meer publiciteit te geven in het land van herkomst aan alle *hardships* van migranten - niet alleen tijdens de overtocht maar ook als ze zich op één of andere manier hier hebben kunnen vestigen.

Voor de migranten zelf blijft het leven hier moeilijk, zelfs als de lang verbeide verblijfsvergunning afgekomen is (wat natuurlijk steeds minder het geval wordt). Pas toen ik meer in contact kwam met immigranten hier werd me duidelijk door wat voor bureaucratisch doolhof die hier hun weg moeten vinden. Daar komt bij dat de betrokken overheidsdiensten – burgerlijke stand, uitkeringsinstanties etc. – duidelijk geïnstrueerd zijn om de migranten kort te houden. Die moeten vooral niet denken dat ze nu in een uitkeringsparadijs terecht zijn gekomen. Dat valt de mensen die achter de loketten zitten waarschijnlijk nauwelijks persoonlijke te verwijten. Je krijgt eerder de indruk dat het hier om algemene instructies gaat. Ook bijvoorbeeld het sluiten van een verzekering – absoluut nodig maar ook voor de ingeburgerde Nederlander vaak al een hele klus – kan tot enorme verwarring leiden voor iemand die hier zich moet vestigen. Het zou misschien een idee zijn

voor het Wereldhuis om iedereen die dat door moet maken te laten begeleiden door een vrijwilliger. Ik denk dat er genoeg mensen zijn die zich daarvoor willen inzetten.

Ook voor de migrant zelf lijkt het van levensbelang om reëel te zijn in zijn of haar verwachtingen. Als er de mogelijkheid is om te gaan studeren is dat natuurlijk prachtig. Maar zo'n optie moet realistisch bekeken worden. Studeren is vaak eenzaam werk – extra hard voor iemand die een hele moeilijke periode heeft doorgemaakt. Soms biedt een baantje meer regelmaat en daardoor meer houvast.

Andere sprekers kunnen waarschijnlijk meer gedetailleerd ingaan op het belang van Amsterdam bij immigranten die hier een plaats kunnen vinden. Duidelijk is dat we hen hard nodig hebben. Wat dat betreft is er een schrijnende tegenstelling tussen hier en Kameroen in de manier waarop mensen in het algemeen aankijken tegen een fenomeen als de snelle opkomst van de rage van *bushfalling*. Hier lijkt de algemene reactie te zijn dat men vreest dat het land overspoeld wordt door mensen die van 'onze' verzorgingsstaat willen profiteren. Afgelopen Februari gaf ik een lezing aan de universiteit van Buea, een stadje in Zuidwest Kameroen en daar werd de discussie helemaal overheerst door de klacht, vooral van oudere stafleden, over de omvang van *bushfalling*. Iedere familie mag dan haar *bushfallers* willen hebben, mensen die meer het algemene belang op het oog hebben, zijn ongerust. Als juist alle meer dynamische jongeren vertrekken wat blijft er dan over voor de samenleving ter plaatse? Hoe kan de leegloop gestopt worden?

Het algemene antwoord op een fenomeen als *bushfalling* is natuurlijk dat het veel beter zou zijn als die arbeidskrachten ter plaatse op een zinvolle manier ingezet zouden kunnen worden. Maar wij praten nu al meer dan vijftig jaar over het dichten van de inkomsten- en consumptiekloof tussen het rijkere deel van de wereld en de vroegere kolonieën. In feite is die kloof echter steeds groter geworden. Vooral de verschillen in consumptie – die steeds zichtbaarder worden door verspreiding van moderne communicatiemiddelen – zijn steeds schrijnender geworden. Juist dat is een belangrijk reden waarom *bushfalling* nu zo populair is geworden in een land als Kameroen. Toen ik eind jaren zestig voor het eerst naar Afrika vertrok was de afstand lang zo groot niet als nu. In die tijd leefden ook veel mensen hier nog zonder auto, ijskast en het verdere arsenaal van moderne luxe-goederen. Sindsdien is de afstand alleen maar toegenomen. Zolang dat doorgaat zullen mensen blijven proberen hier binnen te komen – wat voor doelstellingen Rutten en Wilders zich ook stellen. Daar komt bij dat hun arbeidskracht hier steeds meer nodig zal zijn. Maar goed dat er zoiets bestaat als het Wereldhuis – zelfs al is het een druppel op een gloeiende plaat.